

Εικονογράφηση σε λατινική
μετάφραση των «Ιστοριών»
του Ηροδότου (1715)

Η ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ο καημός του Ηροδότου

Η νοσηματοδότηση των Περσικών Πολέμων ως στιγμής αυτοσυνειδησίας
στο ιστορικό συνεχές του ελληνισμού

Του **Νικολάου Γ. Χαραλαμπίδου**
Επικ. καθ. Κλασικής Φιλολογίας Παν/μίου Πατρών

1 Ἡ παρ' ἐλπίδα σωτηρία τῶν «Ἱστοριῶν» τοῦ Ἡροδότου

Ἄν καὶ ὁ Ἡρόδοτος (485-430 π.Χ.) γνώρισε τὴν ἐπιτυχία καὶ τὴν πανελλήνια ἀποδοχὴ στὴν ἐποχὴ του, ὑπάρχουν περισσότεροι τοῦ ἐνὸς λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ ἔργο του κάλλιστα θὰ μπορούσε νὰ ἔχη ὑποστῆ τὴν μοῖρα τῆς πλειοψηφίας τῶν κειμένων τῆς ἀρχαίας καὶ βυζαντινῆς μας γραμματείας· δηλαδή, εἴτε νὰ χαθῆ εἴτε νὰ διασωθῆ ἀποσπασματικά. Ὁ ἓνας εἶναι τὸ μέγεθος· κατανεμημένο σὲ ἑννέα βιβλία, ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα ἱστορικά ἔργα τῆς προχριστιανικῆς ἀρχαιότητος εἶναι μακρὰν μεγαλύτερο τῆς Ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἢ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος· ἐνῶ ὑπολείπεται τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Πολυβίου – ἀπὸ τίς ὁποῖες ὁμως ἔχουμε ἀκέραιο μὲν τὸ ἐν ἔκτον. Ἐνας δεῦτερος εἶναι ἡ γλῶσσα: ὁ Ἡρόδοτος γράφει στὰ ἰωνικά, τὰ ὁποῖα στὴν πεζογραφία χρησιμοποιοῦνταν σὲ συγγράμματα ἐξειδικευμένα (ιατρικά, φιλοσοφικά, τεχνικά ἐγχειρίδια), προτοῦ ὑποχωρήσουν μπροστὰ στὴν παντοκρατορία τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Τρίτος λόγος τὸ περιεχόμενο: ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θουκυδίδη ἡ ἱστορικὴ συγγρα-

φὴ ταυτίστηκε ἐν πολλοῖς μὲ τὴν ὀρθολογικὴ ἀφήγηση πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν γεγονότων, θεωρήθηκε ὅτι δὲν ὑπάρχει χώρος γιὰ ἐκτενεῖς ἐθνογραφικὲς ἀναφορὲς ἢ γιὰ τίς ἐπεμβάσεις τοῦ θεοῦ στὰ ἀνθρώπινα πράγματα· καὶ τὰ δύο οὐσιώδη συστατικά τοῦ Ἡροδοτείου κειμένου. Ἐπὶ πλέον, ὁ Ἡρόδοτος δὲν διδασκόταν στὰ σχολεῖα, ὅπως ὁ Ὅμηρος, οὔτε τὰ γραπτά του φυλάσσονταν σὲ βιβλιοθήκη σχολῆς, ὅπως ἐκεῖνα τοῦ Πλάτωνος, ἢ σὲ κρατικά ἀρχεῖα, ὅπως τὰ ἔργα τῶν δραματοῦργων. Τῶν ὁποίων, μάλιστα, τὸ παράδειγμα καταδεικνύει ὅτι ἡ δημοφιλία δὲν ἐγγυᾶται πάντοτε τὴν διαχρονικὴ μακρομῆρευση: ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων τραγωδιῶν, κωμωδιῶν καὶ σατυρικῶν δραμάτων, ὑπολογιζομένων σὲ μερικὲς χιλιάδες, διαθέτουμε ἀκέραια μὲν τὰ 44 (!).

Κι ὁμως, οἱ Ἱστορίες τοῦ Ἡροδότου παρέμειναν ἀλώβητες καὶ πέρασαν μέσῳ τῶν βυζαντινῶν χειρογράφων στὶς τυπωμένες ἐκδόσεις τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Καὶ τὸ κυριώτερο, ἀποτελοῦν τὴν βασικὴ πηγὴ μας γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία μέχρι τὸ 478 π.Χ. Θὰ μπορούσε νὰ ισχυρισθῆ κάποιος ὅτι αὐτὸ συνέβη ἐπειδὴ ἡ συγγραφή του ἐστιάζει

Η γενεαλογία της ελληνικότητας

στοιχούς Περσικούς Πολέμους, Ἐξήγηση εὐλογία ἀλλὰ ἀνεπαρκής. Ἀνάλογη θεματολογία εἶχαν καὶ ἄλλα ἔργα, πλέον ἐν μέρει ἢ ὅλῳ χαμένα: κλασσικὸ παράδειγμα οἱ ἀφηγηματικὲς ἐλεγείες τοῦ Σιμωνίδου τοῦ Κεῖου γιὰ τὶς συγκρούσεις στὸ Ἄρτεμισιο, τὴν Σαλαμίνα καὶ τὶς Πλαταιεὶς ὅπως ἐπίσης καὶ κείμενα πεζογράφων προγενεστέρων ἢ συγχρόνων τοῦ Ἡροδότου (Διονυσίου Μιλησίου Περσικά· Χάρωνος Λαμψακηνοῦ Περσικά, Ἑλληνικά). Ἐπομένως, ἡ συγχρονικὴ δημοφιλία καὶ διαχρονικὴ ἐπιβίωση τοῦ Ἡροδότου ὀφείλεται σὲ κάτι ἐμβριθέστερο ἀπὸ τὴν ἐξιστόρηση τοῦ προσφάτου ἐνδόξου παρελθόντος.

2 Ἡ παρ' ἐλπίδα σωτηρία τῶν Ἑλλήνων

Καὶ αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ νοηματοδότηση τῶν Περσικῶν Πολέμων ὡς κορυφαίας στιγμῆς αὐτοσυνειδησίας στὸ ἱστορικὸ συνεχὲς τοῦ ἑλληνισμοῦ. Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἀνάδειξη αὐτοῦ τοῦ συνεχοῦς καὶ τῆς ἀφυπνίσσεως τῆς συλλογικῆς ἐθνικῆς ταυτότητος ὡς ἀναχώματος στὴν ἐπικείμενη ὀλοκληρωτικὴ ὑποδούλωση ἀποτελοῦν ἐπιτεύγματα τοῦ ἱστορικοῦ ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσό. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Ἡρόδοτος ἐντάσσει τὴν ἐξιστόρηση τῶν πολεμικῶν γεγονότων σὲ συγκεκριμένες ἐρμηνευτικὲς δεσπόζουσες, γιὰ νὰ ἀναδείξει τόσο τὰ αἰτία τῆς περσικῆς εἰσβολῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς νίκης, ὅσο καὶ τὶς εὐκαιρίες καὶ τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὴν νέα γεωπολιτικὴ δυναμικὴ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὰ Μηδικά.

Ὁρισμένες ἀπὸ τὶς δεσπόζουσες οἱ ὁποῖες διατρέχουν τὴν συνολικὴ ἡροδότειο ἀφήγηση καὶ θὰ ἀναλυθοῦν στὴν συνέχεια εἶναι καὶ οἱ ἑξῆς:

(α) Ἡ εἰκοσαετία ἀπὸ τὸ ξέσπασμα τῆς Ἰωνικῆς Ἐπαναστάσεως (499 π.Χ.) μέχρι τὴν ἴδρυση τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας (478 π.Χ.) ἀναδύεται ὡς ἐνιαία καὶ αὐτόνομη ἀφηγηματικὴ μονάδα αἰτιατικῆς ἀλληλουχίας: ὁ Ἡρόδοτος ἀξιοποιεῖ τὶς ἔννοιες τοῦ ἱστορικοῦ βάρους καὶ τοῦ γεωγραφικοῦ (ἀ)συνεχοῦς γιὰ νὰ ὑποστηρίξει πῶς ὅ,τι ἄρχισε μὲ τὴν ἐξέγερση τῆς Μιλήτου δὲν τελείωσε μὲ τὴν ἄλωση τῆς πόλης (494 π.Χ.) ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ.

(β) Θεμελιώδεις προϋποθέσεις ἐλευθερίας ἢ/καὶ ἡγεμονίας ἀναδεικνύονται ἡ ἐνότητα (φυλετικὴ, πολιτικὴ, ἐθνικὴ) στὴν βάση καὶ ἡ ἐμπνευσμένη ἡγεσία: αὐτὰ ἀπουσίαζαν ἀπὸ τοὺς ἐξεγερμένους Ἑλληνες τῆς Μικρασίας – καὶ ἠττήθησαν· αὐτὰ διέθεταν τὴν κρίσιμη στιγμή, παρὰ τὸ καινοφανὲς τοῦ ἐγχειρήματος, οἱ Ἑλληνες τοῦ Συνεδρίου τῆς Κορίνθου – καὶ νίκησαν.

(γ) Οἱ Ἑλληνες ἀνέτρεψαν ὅλα τὰ προγνωστικὰ καὶ νίκησαν (καὶ) ἐπειδὴ λειτούργησαν ὡς ἱεροὶ πολεμιστὲς τῶν

θεῶν τους, τιμωροὶ τῆς ὕβρεως τῶν Περσῶν βασιλέων καὶ τοῦ δικοῦ τους θεοῦ Ἄχουρα-Μάζδα.

(δ) Ἡ αὐτοκρατορικὴ Περσία, ὡς ὑπερδύναμη, εἶναι ὁ φορέας τοῦ κυρίαρχου πολιτισμοῦ: ἀναπτύσσει αὐτονομιοποιητικὸς μηχανισμούς, παράγει καὶ ἐξάγει θεσμούς καὶ διαμορφώνει τὶς συλλογικὲς ἐθν(ο)τικὲς ταυτότητες ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἐδαφῶν της.

3 Ἐμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι: Ἑλληνες καὶ Βάρβαροι

Ἄκριβῶς ἢ τελευταία αὐτὴ ἀξιωματικὴ παραδοχὴ ἀναφαίνεται ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα κεφάλαια τῶν Ἱστοριῶν του (1.1.1-5). Ὅμως, πρὶν ἀπὸ αὐτὰ, προτάσσεται ἡ ἀκόλουθη προγραμματικὴ δήλωση:

Αὐτὴ εἶναι ἡ παρουσίαση τῆς ἐρευνας τοῦ Ἡροδότου τοῦ Ἀλικαρνασσέως (Ἡροδότου Ἀλικαρνασσέως ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε), ὡστε καὶ νὰ μὴν ξεθωριάσει (ἐξίτηλα) ἀπὸ τὸν χρόνον ὅ,τι δημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ μὴν μείνουν ἄδοξα (ἀκλεᾶ) ἔργα μεγάλα καὶ θαυμαστά, τὰ ὁποῖα παρουσιάθησαν ἄλλα ἀπὸ Ἑλληνες, ἄλλα ἀπὸ βαρβάρους· καὶ τὰ ὑπόλοιπα καὶ γιὰ ποιά αἰτία πολέμησαν μετὰξὺ τους.

Ὁ Ἡρόδοτος συστήνεται στὸ κοινὸ του καὶ παρουσιάζει τὴν ταυτότητα τοῦ ἔργου του μὲ τὴν λογικὴ τῶν ὁμοκέντρων κύκλων καὶ στόχο τὴν προϊοῦσα ἀποσαφήνιση τοῦ θεματικοῦ του πυρήνα: ἡ διάσωση τοῦ παρελθόντος ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ λήθη ἐπεξηγεῖται στὴν συνέχεια ὡς ἐξιστόρηση τῶν πιὸ σημαντικῶν ἐπιτευγμάτων ὅλων τῶν μεγάλων πολιτισμῶν, γιὰ νὰ ἀποκρυσταλλωθῆ ὡς ἐρμηνεία τοῦ πολέμου μετὰξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. Αὐτὸν θεωρεῖ τὸ κορυφαῖο γεγονός τοῦ προσφάτου παρελθόντος, τὴν σημασία τοῦ ὁποῖου ἀναλαμβάνει νὰ ὑπενθυμίσῃ στὸ πανελλήνιο κοινὸ τῆς γενιᾶς του – μιᾶς γενιᾶς ἢ ὁποῖα, ἰδίως μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐχθροπραξιῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας μὲ τὴν Περσία (449 π.Χ.), ἔτεινε νὰ ὑποβαθμίσῃ τὸ μέγεθος τῆς περσικῆς ἀπειλῆς.

Ἡ ἀπειλὴ αὐτὴ, κατ' ἐφαρμογὴν τρόπον τινὰ τοῦ Ἡρακλείτειου ρητοῦ πόλεμος πάντων πατῆρ, ἔδωσε καὶ τὴν ἀφορμὴ νὰ ἀναδυθῆ ὡς αὐτόνομο ἱστορικὸ ὑποκείμενο ἡ ἑλληνικὴ συλλογικότητα. Ἐξ οὗ καὶ ὁ διαχωρισμὸς τῶν ἀνθρωπότητος σὲ Ἑλληνες καὶ Βαρβάρους, δηλαδὴ ξένους, μὴ Ἑλληνες. Διότι πέρα ἀπὸ τὴν αὐτόχρονη ὀριοθέτηση τῆς ταυτότητος μὲσω τῆς ἐτερότητος (ἐμεῖς εἴμαστε ὅ,τι δὲν εἶναι οἱ ἄλλοι = οἱ ἄλλοι εἶναι ὅ,τι δὲν εἴμαστε ἐμεῖς), γιὰ τὸν Ἀλικαρνασσέα τὰ αὐτόνομα ἱστορικὰ ὑποκείμενα συγκροτοῦνται ὡς (ὑπερ)ἐθνικὲς συσσωματώσεις καὶ ὄχι γενικῶς καὶ

αορίστως ως άνθρωποι (σέ αντίθεση με τόν Διαφωτισμό, ό όποίος έργαλειοποίησε ιδεολογικά τήν έννοια του ανθρώπου· πρβλ. έννοιολογικές κατασκευές όπως τά δικαιώματα του ανθρώπου, οί άνθρωπιστικές έπιστήμες ή έπιτοίχιες έπιγραφές του τύπου ή ναζι ή άνθρωπος).

Φυσικά ούτε ό Ηρόδοτος έφηύρε τόν διαχωρισμό ούτε οί Έλληνες του 5ου αι. π.Χ. είναι οί μόνοι οί όποιοι όμαδοποιούν με μία λέξη τούς έκτός έαυτών: δίπολα όπως τά Ίσραήλ/Γκογίμ, Μουσλίμ/Καφίρ, δημοκράτες/φασίστες καταδεικνύουν τήν διαπολιτισμική τής πρακτικής. Έάν, μάάλιστα, μιá μαρτυρία του Ηρόδοτου ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και δέν συνιστά προβολή τής έλληνικής συνθήκης, τότε ένδέχεται τά πνευματικά δικαιώματα τής «βαρβαρογονίας» νά μήν άνήκουν στους Έλληνες. Στο δεύτερο βιβλίο τών Ίστοριών διαβάζουμε ότι οί Αιγύπτιοι όλους όσους δέν έχουν τήν ίδια γλώσσα με αυτούς τούς άποκαλούν βαρβάρους (2.158.10-159.1). Δέν άποκλείεται, έπομένως, αυτή ή υπογράμμιση τής γλωσσικής μοναδικότητας νά συνιστά δήλωση πολιτισμικής ύπεροχής τών ύποδούλων Αιγυπτίων έναντι τών κατακτητών τους «βαρβάρων» Περσών – τακτική τήν όποία έπρόκειτο νά ακολουθήσουν λίγους αιώνες άργότερα και οί Έλληνες λόγιοι επί Ρωμαιοκρατίας με τó κίνημα του Άττικισμού.

Βεβαίως ό συγκρουσιακός χαρακτήρας τής περι βαρβάρων ρητορικής καθίσταται στον Ηρόδοτο θεμελιώδης γεωπολιτική άρχή ή όποία διέπει τίς σχέσεις τους με τούς Έλληνες. Όταν όμως έξετάζεται τó έρώτημα σχετικά με τó πώς ξεκίνησε αυτή ή αντίπαλότητα, ό ιστορικός δέν καταφεύγει σέ έλληνικές πηγές αλλά παραθέτει τήν περσική (1.1.1-4) και τήν φοινικική έκδοχή (1.1.5). Σύμφωνα με τούς Πέρσες ή διαμάχη άφορούσε στην άρχή άπαγωγές γυναικών-τροπαίων, θυγατέρων ή συζύγων βασιλέων, με τήν βεντέτα νά ξεκινάη από τούς Φοίνικες οί όποιοι άπηγαγαν τήν Ίω (έδω, φυσικά, διαφοροποιείται ή φοινικική έκδοχή, σύμφωνα με τήν όποία ή βασιλοπούλα του Άργους δέν άπήχθη αλλά τó σκάσε με έναν ναύτη). Οί Έλληνες όμως ήταν αυτοί οί όποιοι κλιμάκωσαν τήν ένταση όταν με τήν έκστρατεία έναντίον τής Τροίας μετέτρεψαν μιá βεντέτα σέ στρατιωτική έπιχείρηση.

Τó περίεργο με τó περσικό αφήγημα είναι ή άναγωγή μιás γεωπολιτικής σύγκρουσης σέ τυχοδιωκτικά περιστατικά πειρατείας ή έρωτικής οίστηρηλατήσεως. Μετέωρο έπίσης παραμένει τó γιατί ό Ηρόδοτος δέν παραθέτει και τόν αντίλογο από έλληνικής πλευράς. Και οί δύο αυτές άπορίες έχουν κοινή λύση. Έλληνική μυθολογική έκδοχή δέν ύφίσταται· και δέν ύφίσταται έπειδή όλο τó αφήγημα είναι κατεσκευασμένο για νά νομιμοποιούνται

οί πόλεμοι έναντίον τών Έλλήνων.

Όπως κάθε ύπερδύναμη με βλέψεις παγκόσμιας κυριαρχίας, ή Περσία του Κύρου και τών διαδόχων του έπεδίωκε, σέ συνδυασμό με τήν στρατιωτική κατάκτηση, τήν πολιτισμική ένσωμάτωση τών (ύποψηφίων) ύποδούλων στην μεγάλη οικόγένεια τών ύπό τήν πατρική κηδεμονία του Μεγάλου Βασιλέως λαών. Τó προσφορότερο μέσο για τήν έπίτευξη του στόχου αυτού ήταν ή οικειοποίηση και διαμόρφωση τής αυτοεικόνας τών ύπηκόων έθνών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τής πολιτικής αυτής συνιστούν οί τέσσερις πρωτεύουσες τής Αυτοκρατορίας, στίς όποίες μαζί με τήν κτισμένη στην κοιτίδα τών Περσών Περσέπολη, περιλαμβάνονται οί πρωτεύουσες τών κατεκτημένων Έλαμιτών (Σουσα), Μήδων (Έκβάτανα), και Βαβυλωνίων (Βαβυλώνα)· καθώς και ή λατρεία Έλαμιτών θεών στην Περσέπολη.

Στήν περίπτωση τών Έλλήνων, έλλείψει ένιαίου κράτους, χρησιμοποιήθηκε κυρίως ή μυθολογία τους. Η προπαγανδιστική μηχανή τής ύπερδύναμης, δηλαδή τó έπιστημονικό της έπιτελείο (Περσέων...οί λόγιοι 1.1.1), τούς παρουσίασε ως τούς προαιώνιους έχθρους και έφηύρε ένα άγεφύρωτο χάσμα μεταξύ τής Ασίας ως έπικρατείας του (ζωροαστρικού) φωτός και τής Εύρώπης και τών Έλλήνων (αιεί...τó Έλληνικόν σφίσι είναι πολέμιον...τήν δέ Εύρώπην και τó Έλληνικόν ήγηται κεχωρίσθαι 1.1.4). Έπέλεξαν λοιπόν τόν πιο δημοφιλή πανελληνίως μυθολογικό κύκλο και άντέστρεψαν τήν νοηματοδότησή του. Ο μηχανισμός καθίσταται σαφής, εάν ή περσική έκδοχή μεταγραφή με όρους ποδοσφαιρικού άγώνα (γηπεδοϋχοι οί Έλληνες· όποιος σκοράρει για νά προηγηθί άντι νά ίσοφαρίση τελεί έν άδικω):

0-1: Οί Φοίνικες άπάγουν από τó Άργος τήν Ίω

1-1: Οί Κρήτες άπάγουν από τήν Φοινίκη τήν Εύρώπη

2-1: Οί Άργοναυτες άπάγουν από τήν Κολχίδα τήν Μήδεια

2-2: Ο Πάρις άπάγει από τήν Σπάρτη τήν Έλένη

3-2: Οί Έλληνες καταστρέφουν τήν Τροία

Είναι προφανές γιατί ό Τρωικός Πόλεμος έξυπηρετεί άριστα τά περσικά σχέδια:

(α) Είναι τó μοναδικό γεγονός στο όποίο συμμετέχουν συνασπισμένοι Έλληνες έναντίον ένός κοινού έξωτερικού έχθρου – ό,τι πλησιέστερο δηλαδή σέ έκστρατεία ένιαίου κράτους· όποτε από τήν περσική δαυμονοποίηση δέν εξαίρεείται κανείς.

(β) Είναι τó βασικό θέμα τής Ίλιάδος του Όμήρου, ένός έργου τó όποιο διεμόρφωσε τόν τρόπο σκέψης και τó αξιακό σύστημα σέ όλες τίς κοινότητες τών Έλλήνων άσχέτως τρόπου διακυβέρνησης· έπομένως στοχοποιείται ένα ταυτοτικό σύμβολο του άντιπάλου.

Η γενεαλογία της ελληνικότητας

(γ) Όλοι οι αντίπαλοι τῶν Τρώων Ἀχαιοὶ προέρχονται ἀπὸ ἐκτὸς τῆς Ἀσίας περιοχῆς· ἄρα δὲν ἀπειλεῖται ἡ ὁμοιογένεια τῶν διακριτῶν χώρων οὔτε ἡ καθαρότητα τοῦ ἀγεφύρωτου χάσματος μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης.

(δ) Οἱ κυβερνώσες βασιλικές ἢ ἀριστοκρατικές οἰκογένειες τῶν 6ου καὶ 5ου αἰ. π.Χ. ἀνὰ τὸν ἑλληνισμό ὑπερφηφάνονταν γιὰ τὴν ἐξ αἵματος καταγωγή τους ἀπὸ τοὺς ἥρωες τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου· κατὰ συνέπεια, ἡ ἀξιακὴ ἀπαξίωση τῶν Ἀχαιῶν θὰ μεταδιδόταν καὶ στοὺς ἀπογόνους τους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἀφαιροῦσε κάθε ἠθικὸ πλεονέκτημα.

(ε) Ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ αὐτοσυνειδησία παρουσίαζε τὴν πολιορκία καὶ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ὡς τιμωρία γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τῆς Ὠραίας Ἐλένης, ἀρκοῦσε ἡ ἔνταξή της σὲ μία σειρά παρομοίων ἱστοριῶν ὥστε νὰ καταδειχθῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες ὄχι μόνον ξεκίνησαν νέο κύκλο βεντέτας ἀνατρέποντας τὴν ἐπιτευχθεῖσα ἰσορροπία τοῦ 2-2 ἀλλὰ, κυρίως, ὅτι ἡ ἀποκατάσταση τῆς δικαιοσύνης ἀπαιτεῖ ἡ ἰσοφάριση σὲ 3-3 νὰ γίνῃ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἐπετεύχθη τὸ 2-2 – δηλαδή, μὲ στρατιωτικὴ συντριβὴ τοῦ ἀντιπάλου.

Στὴν τελευταία αὐτὴ διαπίστωση βρίσκεται καὶ τὸ κρίσιμο σημεῖο τῆς περσικῆς ἐκδοχῆς. Ἐάν ὁ Τρωικὸς Πόλεμος ἐρμηνευθῇ ὡς ἀδίκη εἰσβολὴ καὶ κατοχὴ μιᾶς πόλεως τῆς Ἀσίας, τότε ὁ Πέρσης μονάρχης, ὡς νόμιμος διάδοχος καὶ κληρονόμος ὄλων τῶν Ἀσιατῶν βασιλέων, ὑποχρεοῦται νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν χαμένη τιμὴ τοῦ Πριάμου καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἕλληνες κατακτώντας πόλεις τους. Δὲν προκαλεῖ βεβαίως ἐκπληξὴ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν εἰκόνα τοῦ ἐκδικητῆ τῆς Τροίας τὴν πρόεβαλλε κατὰ κόρον ὁ Ξέρξης, μὲ ἀποκορύφωμα τὴν προσκυνηματικὴ ἐπίσκεψη στὰ ἑρείπια τῆς πόλεως τοῦ Πριάμου· ὅπου οἱ ἱερεῖς του ἔκαναν σπονδὲς στοὺς Τρῶες ἥρωες (7.43.1-2). Τὸ συγκλονιστικὸ εἶναι ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ Ξέρξη καὶ τῶν Περσῶν ἀκολούθησαν καὶ οἱ δύο ἄλλοι ὀλετήρες τοῦ ἑλληνισμοῦ: οἱ Ρωμαῖοι ὡς ἀπόγονοι τῶν Τρώων, ὅπως προβάλλονται στὴν Αἰνείαδα τοῦ Βιργιλίου, καὶ οἱ Τοῦρκοι μὲ τὸν Μωάμεθ Β' ὡς Ἀσιάτες, ὁ ὁποῖος, ὅπως παραδίδει ὁ Μιχαὴλ Κριτόβουλος στὶς Ἱστορίες του, ὅταν ἐπισκέφθηκε καὶ αὐτὸς τὰ ἑρείπια τῆς Τροίας, ἀνεφώνησε ὅτι ὁ Ἄλλὰξ τὰ οἰκονόμησε ἔτσι ὥστε αὐτὸς νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ἕλληνες γιὰ τὸν χαμὸ τῶν Τρώων (4.11.5-6).

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἡροδότου στὴν περσικὴ προπαγάνδα ὑπῆρξε ἐξ ἴσου εὐφυής. Ἀποδέχεται τὴν βασικὴ ιδέα τῆς νομοτελειακῆς συγκρούσεως καθὼς καὶ τὴν Ἀσία ὡς τὸν χώρο τοῦ γενεσιουργοῦ συμβάντος, μεταθέτει ὅμως τὸ χρονικὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς ἀπὸ τὸ ἀπώτερο στὸ πρόσφατο παρελθὸν καὶ ἀναδεικνύει τὴν ἀχιλλεῖο πτέρνα τοῦ περσικοῦ ἀφηγήματος. Μὲ ἓνα ἐμφατικὸ καὶ ἀπόλυτο ἐγὼ (1.5.3) θέτει

τοὺς Ἕλληνες τῆς Ἰωνίας στὸ ἐπίκεντρο καὶ τὴν στέρηση τῆς ἐλευθερίας τους ἀπὸ τὸν Κροῖσο ὡς τὸ «προπατορικὸ ἀμάρτημα» ἢ τὴν ἀρχέγονη ὕβρη τὴν ὁποία κληρονόμησαν οἱ Πέρσες ὡς διάδοχοι τῶν Λυδῶν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῶν μικρασιατικῶν παραλίων ἦταν Ἕλληνες τῆς Ἀσίας, καταρρίπτεται ἡ ἐγκυρότητα τῆς ἀποκλειστικῆς μὴ ἑλληνικῆς Ἀσίας. Ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ, ἐπομένως, ἦταν ἐθνικὴ καὶ ὄχι γεωγραφικὴ. Ἄλλωστε τὴν κοινὴ ταυτότητα τῶν Ἑλλήνων καὶ στὶς δύο πλευρῆς τοῦ Αἰγαίου τὴν ἀνεγνώριζαν καὶ οἱ Ἀχαιμενίδες βασιλεῖς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές τους, ὅπου διαβάζουμε γιὰ τοὺς ὑπηκόους τῶν Περσῶν Πάουνα (Ἕλληνες) καὶ Πάουνα τακαμπάρα (Ἕλληνες μὲ πλατύγυρο καπέλο;) καὶ γιὰ τοὺς ἐκτὸς περσικῆς κυριαρχίας Πάουνα ταγιαπαραντράγια (Ἕλληνες πέρα ἀπὸ τὴν θάλασσα).

4 Ἔμεῖς κι' Ἔμεῖς: Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἀθηναῖοι

Στὸ σχῆμα τοῦ Ἡροδότου οἱ Βάρβαροι, κατὰ βάσιν οἱ Πέρσες καὶ τὰ ὑποτελῆ τους ἀσιατικὰ ἔθνη, ἀποτελοῦν μέλη ἑνὸς ἐνιαίου κρατικοῦ σχηματισμοῦ. Γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἡ ἀπουσία παρομοίας συνθήκης τὸν ὑποχρεώνει νὰ ἐκκινήσῃ ἀπὸ τὴν γεωπολιτικὴ πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς του, δηλαδή τὸ δίπολο Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων, καὶ τὸν ἀνταγωνισμό τους γιὰ τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος. Στὸν ἀνταγωνισμό αὐτὸν βασικὸ σημεῖο τριβῆς ἦταν τὸ ἰσοζύγιο τῆς προσφορᾶς ἀμφοτέρων στὰ Μηδικὰ καὶ ἡ (κυρίως ἀθηναϊκὴ) ρητορικὴ περὶ τοῦ προμάχου ὄλων τῶν Ἑλλήνων.

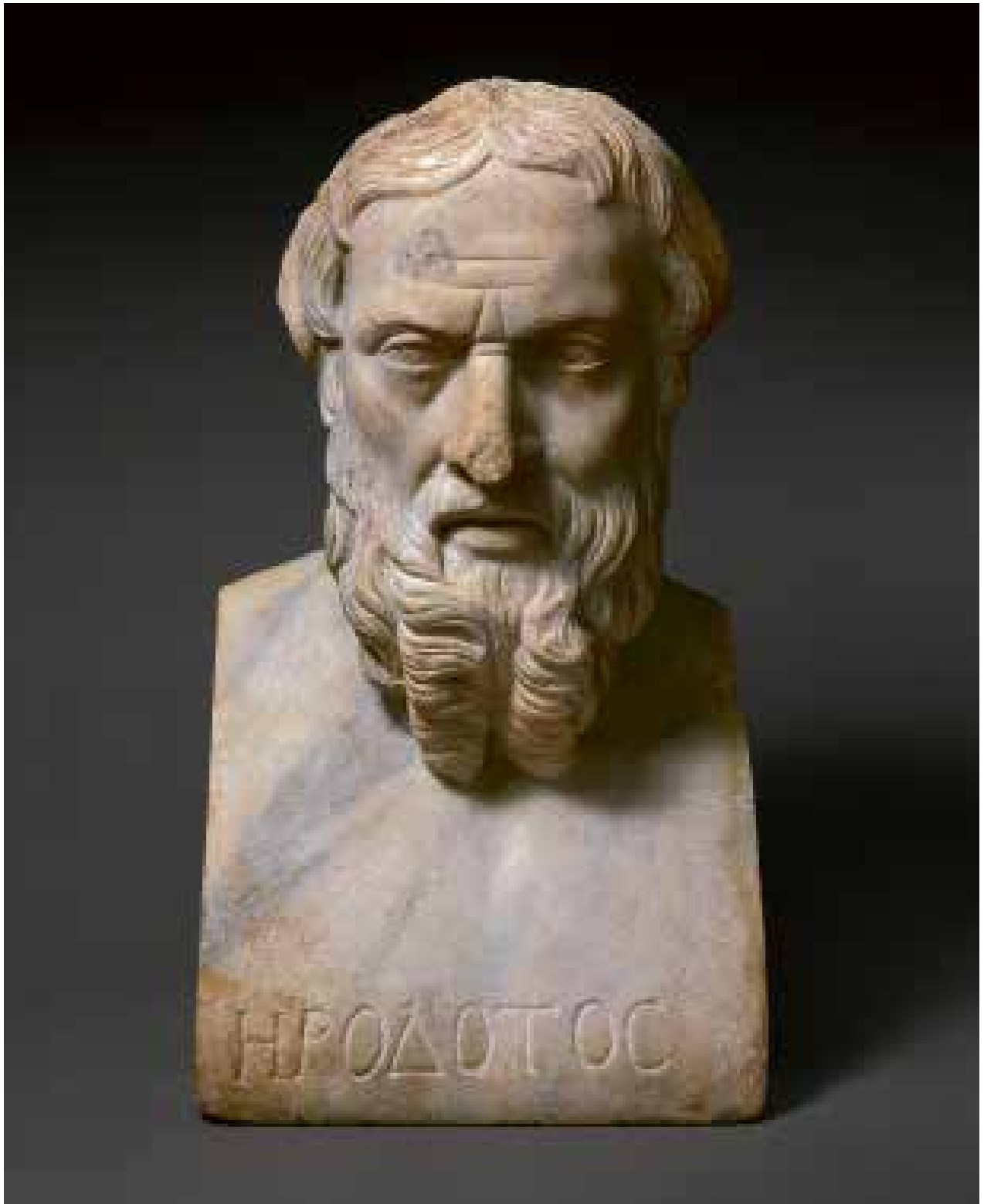
Στὸ θέμα αὐτὸ ὁ Ἡρόδοτος ἀποδίδει καὶ στὶς δύο πλευρῆς τὰ ὀφειλόμενα. Ἀφ' ἐνὸς ἀναδεικνύει τὸν καταλυτικὸ ρόλο τῆς Σπάρτης στὴν ἀπόκρουση τῶν Περσῶν. Ὁ ἀντιπερσικὸς συνασπισμὸς τῶν 31 πόλεων ἦταν ἐπὶ τῆς οὐσίας ἡ Πελοποννησιακὴ Συμμαχία μὲ τὴν προσθήκη τῶν Ἀθηνῶν καὶ λίγων πόλεων μεταξὺ Δελφῶν καὶ Βοιωτίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀθηναῖοι κατήγαγαν σχεδὸν μόνους τὴν πρώτη νίκη κατὰ τῶν Περσῶν καὶ εἶχαν τὴν σημαντικώτερη συμβολὴ στὶς ἐπιτυχίες τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἀκόμη καὶ ἦν πολλοὶς ὀμηρικὴ περιγραφή τῶν κρίσιμων μαχῶν ἀκολουθεῖ ἓνα ἰσόροπο μοτίβο:

Μάχη Μαραθῶνα = Ἀριστεία Μιλτιάδη καὶ Ἀθηναίων

Μάχη Θερμοπυλῶν = Ἀριστεία Λεωνίδα καὶ Λακεδαιμονίων

Ναυμαχία Σαλαμῖνος: Ἀριστεία Θεμιστοκλέους καὶ Ἀθηναίων

Μάχη Πλαταιῶν = Ἀριστεία Πausανία καὶ Λακεδαιμονίων
Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ ἀφήγηση τοῦ ἱστορικοῦ γίνεται ἰδιαίτε-

Ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής του Ηροδότου (2ος αι. μΧ). Το ελληνικό πρωτότυπο ήταν του πρώτου μισού του 4ου αι. πΧ

Η γενεαλογία της ελληνικότητας

Ζακ-Λουί Νταβίντ, «Ο Λεωνίδα στις Θερμοπύλες», 1814 (Μουσείο Λούβρου)

ρως αποκαλυπτική είναι η γενεαλογία της ελληνικότητας. Τα συμπεράσματά του τα καταθέτει στο πρώτο βιβλίο του (1.56-58) όπου υποστηρίζει ότι η εξελικτική πορεία Λακεδαιμονίων και Αθηναίων έχει ως εξής:

Ἑλληνικὸν ἔθνος => Δωρικὸν γένος => Λακεδαιμόνιοι
Πελασγικὸν ἔθνος => Ἴωνικὸν γένος => Ἀθηναῖοι

Τὸ ἐνδιαφέρον ἐδῶ ἔγκειται στὴν διαπίστωση ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς Σπαρτιάτες, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ Ἑλληνες ἀλλὰ βαρβαρόφωνοι Πελασγοὶ (1.57.3) καὶ ἔμαθαν τὴν γλῶσσα μόλις προσχώρησαν στὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἀντιθέτως, οἱ Σπαρτιάτες, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Δωριεῖς, μιλοῦσαν πάντοτε ἑλληνικά. Μὲ ἄλλα λόγια, ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι διεκδικοῦσαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους –καὶ δικαίως– τὸ προνόμιο νὰ ὀρίζουν τὴν ταυτότητα τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξαν ἐπιήλυδες στὴν κοινότητα αὐτή.

Κάτι ἀντίστοιχο ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωση τῶν ἰδρυτικῶν ἡρώων τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, τῶν τυραννοκτόνων Ἄρμοδιου καὶ Ἀριστογείτονος. Ὁ Ἡρόδοτος διεπίστωσε πῶς οἱ Γεφυραῖοι, ἡ οἰκογένεια στὴν ὁποῖαν ἀνήκαν, δὲν ἦταν Ἑλληνες ἀλλὰ Φοῖνικες (5.57-58). Δηλαδή οἱ τυραν-

νοκτόνοι συγγένευαν μὲ τοὺς βασικότερους ἀντιπάλους τῶν Ἀθηναίων στὶς ναυμαχίες τῶν Μηδικῶν. Ἡ φοινικικὴ τους καταγωγή φαίνεται ὅτι τεχνηέντως ἀποσιωπήθηκε διότι δὲν ταίριαζε μὲ τὸ ἔντονα ἀντιβαρβαρικὸ ἀφήγημα τῆς μεταπολεμικῆς Ἀθήνας.

Γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους τὸ πέπλο τῆς λήθης σκέπασε καὶ δύο κρίσιμα γεγονότα σχετιζόμενα μὲ τὶς συγκρούσεις γιὰ τὴν ἐξουσία μετὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Ἰππία καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τὸν Κλεισθένη. Τὸ ἓνα ἀφορᾷ τὴν πρώτη διπλωματικὴ κίνηση τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας, τὴν ἀποστολὴ πρέσβων στὶς Σάρδεις καὶ τὴν σύναψη εἰρήνης μὲ τὴν Περσία τὸ 507 π.Χ. ὑπὸ τὸν φόβο τῆς εἰσβολῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ στὴν Ἀττικὴ (5.73.2-3). Πρακτικὰ ἡ Ἀθήνα ἔγινε ὑπερπόντια κτήση τῆς Περσίας, ἡ πρώτη στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Αὐτὸ σὲ ἐπίπεδο ἐξωτερικῆς πολιτικῆς σημαίνει ὅτι, ὅταν ὁ Δαρεῖος ἔστειλε τὸν στρατὸ του στὸν Μαραθῶνα, δὲν εἰσέβαλε σὲ μία ξενὴ πόλη ἀλλὰ τιμωροῦσε μία δική του ἢ ὁποῖα εἶχε στασιάσει.

Γιὰ τὴν ὑποταγὴ στὴν Περσία ἢ μεταπολεμικὴ ἀθηναϊ-

κή προπαγάνδα κατεσκεύασε τὸν μῦθο ὅτι τὰ μέλη ἐκείνης τῆς ἀποστολῆς ἐνήργησαν αὐτοβούλως καὶ γι' αὐτὸ ὑπέστησαν τὶς συνέπειες (5.53.3). Πὰ τὸ δεύτερο γεγονός ἡ μεγάλη νίκη ἐπὶ τῶν Περσῶν ἀρκοῦσε ἀπὸ μόνῃ τῆς γιὰ νὰ τὸ περιθωριοποιήσῃ. Σὲ συγκεκριμένα σημεῖα τοῦ ἔργου τοῦ Ἡρόδοτος ὑπαινίσσεται ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι περσικὴ πολιτειακὴ ἐπινόηση τὴν ὁποία ἐφήρμοσε ὁ Μαρδόνιος στὴν Ἰωνία μετὰ τὴν κατάπιξι τῆς ἐπανάστασης καὶ εἰσήγαγε ὁ Κλεισθένης. Πέρα ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα στὴν διατύπωση μεταξὺ τῶν δύο χωρίων (6.43.3 καὶ 6.131.1), ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς συνηγοροῦν οἱ στενὲς σχέσεις τῶν Ἀλκμεωνιδῶν μὲ τὴν περσικὴ αὐλὴ πρὶν καὶ μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἢ ἀπόπειρα δημιουργίας τοῦ πρώτου ἐνιαίου ἐλληνικοῦ κράτους μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἀθήνα – διότι αὐτὸ ἔγινε σταδιακὰ ἢ Ἀ' Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία – κατὰ μίμηση τοῦ περσικοῦ προτύπου· καί, βεβαίως, ἡ λογικὴ παραδοχὴ ὅτι νέους πολιτειακοὺς θεσμοὺς παράγει ἡ κυρίαρχη (ὑπὲρ)δύναμις καὶ ὄχι μιὰ μικρὴ κοινότητα στὴν γεωπολιτικὴ περιφέρεια.

5 Τὸ Ἑλληνικόν

Μὲ βάση τὰ προηγούμενα καθίσταται σαφὲς καὶ τὸ πλαίσιο ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Ἡρόδοτος βάζει στὸ στόμα τῶν Ἀθηναίων τὸν δικό του ὀρισμὸ τῆς ἐλληνικότητος, δηλωση καὶ συγχρόνως αἴτημα πανελληνισμοῦ. Τὸν χειμῶνα τοῦ 480 π.Χ. οἱ Σπαρτιάτες, φοβούμενοι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ συνθηκολογήσουν μὲ τὸν Μαρδόνιο γιὰ νὰ ἀποφύγουν νέα εἰσβολὴ στὴν Ἀττικὴ, στέλνουν πρεσβεία ζητώντας τους νὰ παραμείνουν στὴν ἐλληνικὴ συμμαχία. Οἱ Ἀθηναῖοι διαβεβαιώνουν ὅτι δὲν θὰ γίνουν ποτὲ προδότες διότι τοὺς ἐμποδίζουν δύο πράγματα (8.144.2). Τὸ ἓνα εἶναι τὰ καμμένα καὶ θαμμένα ἀπὸ τοὺς Πέρσες ἀγάλματα καὶ ναοὶ τῶν θεῶν, τὰ ὁποία ζητοῦν ἐκδίκηση.

Τὸ ἄλλο τὸ ὅτι εἴμαστε Ἑλληνες (τὸ Ἑλληνικόν) καὶ μοιραζόμεστε τὸ ἴδιο αἶμα (ἄμμιον) καὶ τὴν ἴδια γλῶσσα (ὁμόγλωσσον) καὶ ἔχουμε κοινούς ναοὺς καὶ γιορτὲς γιὰ τοὺς θεοὺς μας καὶ μοιραζόμεστε τὰ ἴδια χούγια (ἡθεά τε ὁμότροπα).

Κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ταυτοτικὰ αὐτὰ στοιχεῖα συνιστᾷ καὶ

ἀντίμετρο στὴν ἐπιβολὴ ἀπὸ τὸν ἐπικυρίαρχο τῆς δικῆς ἐκδοχῆς γιὰ τὴν αὐτοεικόνα τοῦ ἐξουσιαζομένου λαοῦ. Πέρα ἀπὸ τὴν εἰκονοποιία τῆς διευρυμένης οἰκογενείας καὶ τὴν ἔμμεση ἀναφορὰ στὴν κοινὴ καταγωγὴ τῶν εὐγενῶν Ἑλλήνων ἀπὸ θεοὺς καὶ ἥρωες, τὸ κοινὸ αἶμα ἐνώνει τοὺς Μικρασιάτες μὲ τοὺς Μωραῖτες καὶ Ρουμελιώτες· ἀντὶ γιὰ τὸν κοινὸ τόπο ὁ ὁποῖος «ἐνώνει» κατακτητὴ καὶ κατεκτημένους ὡς Ἀσιάτες ἐναντίον Εὐρωπαίων. Ἡ κοινὴ γλῶσσα καὶ ἡ κοινὴ λατρεία, ἔμμεση ἀναφορὰ στὰ πανελλήνια ἱερά ὅπως οἱ Δελφοὶ καὶ ἡ Ὀλυμπία καὶ σὲ ἔργα ὅπως τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, ἐστιάζουν στὴν ἱστορικὴ κοτίδα τοῦ ἐλληνισμοῦ. Τέλος, οἱ κοινὲς συνήθειες, ἀπὸ τὰ παραμύθια τῆς γιαιγιάς καὶ τὸν καγιανᾶ, τὰ σιχτήρια καὶ τὴν καψούρα, μέχρι τὰ γλέντια καὶ τὰ κόλλυβα, παραπέμπουν στὴν ἄλλη μνήμη τοῦ βιώματος.

Ἡ συγκεκριμένη ἡροδότειος ἐκδοχὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικῆς ταυτότητος ὡς ἀντιμπεριαλιστικῆς, ὁμοιοστατικῆς καὶ σὲ προνομιακὴ διαλεκτικὴ σχέση μὲ τὴν θεότητα σφράγισε τὸν τρόπο ἄρθρωσης ταυτοτικοῦ λόγου στὴν ἐλληνικὴ διαχρονία. Στὴν Ἀ' Καθολικὴ Ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου (2.9) διαβάζουμε τὸν αὐτοπροσδιορισμὸ τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν ἔναντι Ρωμαίων καὶ Ἰουδαίων, στὸν ὁποῖον γιὰ πρώτη φορὰ συνυπάρχουν καὶ οἱ τρεῖς δηλωτικοὶ ὄροι τῆς ἐλληνικῆς συλλογικότητος (γένος ἐκλεκτόν... ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν). Ὅταν ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας Θεόδωρος Β' Λάσκαρις διατρανώνει στὰ μέσα τοῦ 13ου αἰ. πῶς οἱ Ἑλληνες δὲν μποροῦν νὰ περιμένουν στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ ἄλλους παρὰ μόνον ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες τους (μόνον δὲ τὸ Ἑλληνικὸν αὐτὸ βοηθεῖ ἑαυτῶ), εἶναι σὰν νὰ ἀκούγεται ὁ καημὸς τοῦ Ἡροδότου. Τοῦ ὁποίου ἡ φωνὴ ἀντηγεῖ καὶ στὴν ἀκροτελευτίου διάταξη τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδάουρου τὸ 1823 στὴν ὁποία ἐκφράζεται ἡ βούληση τῶν ἐπαναστατημένων κατὰ τῶν Τούρκων Ἑλλήνων:

Ὅρκίζομαι εἰς τὸ ἅγιον ὄνομα τῆς Τρισυποστάτου Θεότητος καὶ εἰς τὴν γλυκυτάτην Πατρίδα, πρῶτον μὲν ἢ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἢ μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας νὰ ἀποθάνω χριστιανὸς καὶ ἐλεύθερος.

Ενδεικτικὴ βιβλιογραφία

- D. Asheri – A. Corcella – A. Lloyd (επιμ.) (2018) **Ἡροδότου Ἱστορίαι: Βιβλία Α-Δ**. Θεσσαλονίκη (University Studio Press)
- Δ. Α. Γαρουφαλῆς (2003) **Περσικοὶ Πόλεμοι 490-479 π.Χ.** Αθήνα (Περσικόπιο)

- P. Cartledge (2008) **Θερμοπύλες: Ἡ μάχη που ἄλλαξε τὸν κόσμον**, Αθήνα (Λιβάνης)
- P. De Souza (2011) **Ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα στὶς Πλαταιές**, Αθήνα (4π)
- P. Green (2004) **Οἱ Ἑλληνοπερσικοὶ Πόλεμοι**, Αθήνα (Τουρική)
- J. Lacy (2012) **Μαραθῶνας: Ἡ μάχη τῶν μαχῶν**, Αθήνα (Ψυχογιός)